

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2020.gada 13. oktobrī Nr. 1-5/175

**Latvijas Republikas
Ministru prezidentam
K.A. Kariņam
vk@mk.gov.lv**

*Par deinstitucionalizācijas projekta īstenošanu un
situāciju valsts sociālās aprūpes centros*

Viena no tiesībsarga funkcijām ir veicināt privātpersonas cilvēktiesību aizsardzību¹, kas ir īpaši būtiski attiecībā uz mazaisargātajām personu grupām. Tādēļ par vienu no prioritātēm savā darbībā tiesībsargs jau vairākus gadus izvirza personu ar īpašām vajadzībām tiesību aizsardzību. Starptautisko cilvēktiesību mērogā par vienu no pamatdokumentiem ir atzīstama Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, kura Latvijā stājās spēkā 2010.gada 31.martā. Saskaņā ar likuma „Par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām” 2. pantā noteikto, šīs konvencijas ieviešanu Latvijā koordinē Labklājības ministrija, bet tās īstenošanu pārrauga Tiesībsarga birojs.

[1] Tiesībsarga birojā ikdienā saņemtās sūdzības un arī Tiesībsarga biroja pārstāvju novērojumi, veicot regulārās vizītes uz ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām pierāda, ka līdzšinējā atbildīgo valsts pārvaldes iestāžu politika nav vērsta uz pilnvērtīgu interešu nodrošināšanu un cieņpilnu attieksmi pret ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās dzīvojošām personām. Savukārt vairākos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ir izcelts tieši valsts pienākums rūpēties par personu ar īpašām vajadzībām iekļaušanu sabiedrībā.

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 19. pants nosaka, ka šīs konvencijas dalībvalstis atzīst, ka visām personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības dzīvot sabiedrībā ar tādu pašu izvēles brīvību kā citiem cilvēkiem, un veic efektīvus un atbilstošus pasākumus, lai atvieglotu personām ar invaliditāti šo tiesību izmantošanu un pilnīgu iekļaušanos un līdzdalību sabiedrības dzīvē, tostarp nodrošinot, ka:

¹ Tiesībsarga likuma 11. panta 1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=133535>

a) personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem ir iespējas izvēlēties dzīvesvietu un to, kur un ar ko tās dzīvo, un ka tām neliek dzīvot kādos noteiktos apstākļos;

b) personām ar invaliditāti ir pieejami dažādi mājās un dzīvesvietā sniegtie pakalpojumi un citi sociālā atbalsta pasākumi, tostarp personīgā palīdzība, kas nepieciešama, lai dzīvotu un iekļautos sabiedrībā un lai nepieļautu izolēšanu vai nošķiršanu no sabiedrības;

c) plašai sabiedrībai paredzētie sociālie pakalpojumi un objekti ir vienlīdz pieejami arī personām ar invaliditāti un atbilst to vajadzībām.

Norādāms, ka jau ilgstoši tieši šīs tiesības netiek attiecinātas uz cilvēkiem, kuri bez sev nepieciešamajiem pakalpojumiem nespēj dzīvot sabiedrībā, jo Latvijas sociālās aprūpes sistēma piedāvā galvenokārt aprūpi ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, nevis cilvēku dzīvesvietās. Rezultātā Latvijā ir izveidojies samērā liels cilvēku loks², kas savu mūžu pavada dzīvojot izolēti no sabiedrības, institucionālās aprūpes rezultātā pilnībā vai daļēji zaudējot savas iepriekšējās dzīves iemaņas un, pats bēdīgākais, arī savas dzīves jēgu.

Lai veicinātu Latvijas virzību uz sabiedrībā balstītu pakalpojumu pieejamību, Labklājības ministrija kopš 2015. gada, sadarbībā ar Latvijas plānošanas reģioniem un pašvaldībām, īsteno ES struktūrfondu līdzfinansētu projektu ar mērķi ieviest deinstitutionalizāciju (turpmāk - DI) jeb attīstīt sabiedrībā balstītus sociālos pakalpojumus pašvaldībās, lai ikviena persona varētu dzīvot mājās, ģimeniskā vidē, saņemot visu nepieciešamo atbalstu savā pašvaldībā (piem., dienas centru, grupu dzīvokļu, specializēto darbnīcu, u.tml.).

Akcentējams, ka 2020. gada ir apritējuši 10 gadi kopš Latvijas Republikā ir stājies spēkā likums "Par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām" un 5 gadi, kopš Labklājības ministrija īsteno Eiropas Savienības struktūrfondu līdzfinansētu projektu DI jomā.

Minētā projekta ievaros ar Eiropas Savienības fondu finansējuma atbalstu pašvaldībās ir paredzēts radīt plašu pakalpojumu klāstu, lai valsts sociālās aprūpes centros dzīvojošie bērni varētu augt ģimeniskā vidē un bērni ar funkcionāliem traucējumiem varētu saņemt sociālo aprūpi un rehabilitāciju savās pašvaldībās. Savukārt pieaugušās personas ar garīga rakstura traucējumiem, kuras ilgstoši dzīvo valsts sociālās aprūpes centros, ar speciālistu atbalstu varētu dzīvot sabiedrībā patstāvīgi un atbilstoši savām spējām strādāt sev piemērotu darbu.

[2] Būtiski, ka arī valdības rīcības plāna "*Deklarācijas Artura Krišjaņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai*" sadaļas "Latvijas cilvēki. Labklājība" 115.1. punktā tika noteikta apņemšanās: "Nostiprināsim deinstitutionalizācijas procesus, lai palielinātu ģimeniskai videi pietuvinātu un sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu pieejamību dzīvesvietā personām ar garīga rakstura traucējumiem un bērniem. Izstrādāsim reorganizācijas plānus bērnu aprūpes institūcijām, nosakot darbības pakalpojuma tuvināšanu ģimeniskai videi."

Ņemot vērā, ka līdz DI projektu beigām ir atlikuši tikai trīs gadi (2023. gada 31. decembris), tiesībsargs 2020. gada 4. martā nosūtīja Labklājības ministrijai vēstuli³ ar

² Latvijā ir izveidoti 5 valsts sociālās aprūpes centri ar 25 filiālēm, kurās ilgstoši dzīvo 3932 personas: 219 bērni un 3713 pieauguši (t.sk. 3513 pieaugušās personas ar garīga rakstura traucējumiem). Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/socialie-pakalpojumi/ilgstosas-socialas-aprupes-un-socialas-rehabilitācijas-pakalpojumi>

³ Tiesībsarga 2020. gada 4. marta vēstule Nr. 1-5/44 "*Par informācijas pieprasījumu*"

lūgumu informēt par 2019. gadā veiktajām darbībām, kas attiecināmas uz Valdības rīcības plāna “*Deklarācijas Artura Krišjaņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai*” sadaļas “Latvijas cilvēki. Labklājība” 115.1. punktā noteiktās apņemšanās izpildi attiecībā uz DI un sabiedrībā balstītu pakalpojumu pieejamību pašvaldībās visā valsts teritorijā.

Labklājības ministrijas 2020. gada 1. aprīļa atbildes vēstulē tiesībsargam tika akcentēts, ka DI projektu uzdevums ir novērst situāciju, kad personai būtu jāpārceļas vai jāturpina dzīvot ilgstošas sociālās aprūpes un sociālas rehabilitācijas institūcijā, jo valstī nav pieejams nepieciešamais atbalsts dzīvesvietā. Labklājības ministrija norādīja, ka jau sākotnēji kā DI projektu apjomīgākā mērķa grupa bija plānotas tieši pašvaldībās dzīvojošas personas ar garīga rakstura traucējumiem, kurām būtu jānodrošina atbalsts dzīvesvietā, tādējādi mazinot nonākšanu institūcijās. Vienlaikus tika paredzēts atbalsts arī pārejai uz patstāvīgu dzīvi sabiedrībā institūcijās dzīvojošām personām ar garīga rakstura traucējumiem.

Labklājības ministrijas ieskatā šāda pieeja DI projektu īstenošanā ir atspoguļojusies arī rezultātos, kas tika sasniegti līdz 2019. gada beigām: sabiedrībā balstīti sociālie pakalpojumi tika nodrošināti 468 personām ar garīga rakstura traucējumiem, no kurām 19 ir pārcēlušās no ilgstošas aprūpes institūcijās uz patstāvīgu dzīvi sabiedrībā.

Izvērtējot Labklājības ministrijas sniegto informāciju, secināms, ka 2019. gadā tikai 24 personas ir izstājušās no valsts sociālās aprūpes centriem, bet no tām sabiedrībā balstītus sociālos pakalpojumus saņēma 19 personas. Turpretim iestājušās valsts sociālās aprūpes centros ir 206 personas ar garīga rakstura traucējumiem un rindā uz institucionālajiem pakalpojumiem gaida vēl 391 persona. Kas nozīmē, ka arī 2020. gadā joprojām dominē institucionālā aprūpe un šīm personām nav tikuši nodrošināti atbilstoši sabiedrībā balstītie pakalpojumi, lai tām nevajadzētu nonākt institūcijās.

Lai precizētu iepriekš minēto Labklājības ministrijas informāciju, tiesībsargs 2020. gada 7. maijā nosūtīja vēstuli arī visu plānošanas reģionu DI projektu vadītājiem⁴ ar lūgumu informēt par veiktajām darbībām, kas attiecināmas uz Valdības rīcības plānā “*Deklarācijas Artura Krišjaņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai*” noteiktās apņemšanās izpildi attiecībā uz DI un sabiedrībā balstītu pakalpojumu pieejamību pašvaldībās visā valsts teritorijā.

Apkopojot sniegto informāciju, secināms, ka visu plānošanas reģionu atbildēs tika atspoguļota aina, ka DI projektu realizācija ir ne tikai būtiski iekavējusies, bet pagaidām ir nesusi minimālus rezultātus gan attiecībā uz personām, kuras izstājās no valsts sociālās aprūpes centriem, gan arī personām, kurām viņu pašvaldībās ir nepieciešams saņemt savlaicīgus un viņu vajadzībām atbilstošus sabiedrībā balstītus pakalpojumus. Tāpat secināms, ka visu šo gadu laikā valsts sociālās aprūpes centru darbiniekiem tā arī nav tikušas organizētas profesionālās apmācības par klientu ar garīga rakstura traucējumiem sagatavošanu sabiedrībā balstītu pakalpojumu saņemšanai.

Regulāri apmeklējot valsts sociālās aprūpes centrus, Tiesībsarga biroja pārstāvji ir pārlicinājušies, kas institūciju darbiniekiem trūkst ne tikai zināšanu par darbu ar minēto klientu grupu, bet arī atbilstošas materiāli-tehniskās bāzes (nodarbību telpu, mācību līdzekļu, jēgpilnu individuālu mācību plānu), kas ļautu mērķtiecīgi sagatavot klientus patstāvīgai dzīvei sabiedrībā.

Tādējādi var secināt, ka visas personas, kuras līdz šim DI projektu ietvaros ir izstājušās no valsts sociālās aprūpes centriem, nav tikušas pienācīgi apmācītas un

⁴ Tiesībsarga 2020. gada 7. maija vēstule Nr. 1-5/81 “*Par informācijas pieprasījumu*”

sagatavotas patstāvīgai dzīvei sabiedrībā.

[3] Kopš Tiesībsarga biroja pastāvēšanas brīža, Tiesībsarga biroja pārstāvji regulāri apmeklē ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas, vizīšu laikā īpašu uzmanību pievēršot cilvēktiesību nodrošināšanas aspektiem un klientu tiesību ievērošanai.

Plašu sabiedrības rezonansi bija guvis tiesībsarga 2013. gada 15. februāra Ziņojums *“Par Valsts sociālās aprūpes centriem pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem”*, kuru papildināja pielikumi:

- Ziņojums par cilvēktiesību nodrošināšanu Valsts sociālās aprūpes centra “Zemgale” filiālē “Jelgava”;
- Ziņojums par cilvēktiesību nodrošināšanu Valsts sociālās aprūpes centra “Kurzeme” filiālē “Ilģi”;
- Ziņojums par cilvēktiesību nodrošināšanu Valsts sociālās aprūpes centra „Vidzeme” filiālē “Ropaži”.

Minētajā Ziņojumā tiesībsargs ne tikai vērsa uzmanību uz valsts sociālās aprūpes centros esošajiem vispārējiem sadzīves apstākļiem, kas bija atzīstami par klientu individuālajām vajadzībām neatbilstošajiem, pilnvērtīgas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas trūkumiem un privātās dzīves neaizskaramības pārkāpumiem, bet arī uz ikviena klienta tiesībām dzīvot sabiedrībā. Vairāki tiesībsarga secinājumi un rekomendācijas vistiešākajā veidā norādīja uz ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas sistēmas nepilnībām.

Ziņojumā tiesībsargs aicināja gan valdību, gan arī par sociālo nozari atbildīgo Labklājības ministriju ne tikai normatīvajā regulējumā, bet arī praksē ieviest principu, ka personu ievietošana valsts sociālās aprūpes centros būtu pēdējais līdzeklis, kuru varētu izmantot tikai situācijās, kad bijuši izmēģināti visi iespējamie sabiedrībā balstītie pakalpojumi. Tika norādīts arī uz nepieciešamību attīstīt alternatīvos sociālās aprūpes pakalpojumus (pusceļa mājas, grupu dzīvokļus, aprūpi mājās u. tml.), tādējādi mazinot arī pašvaldību skepsi par DI ieviešanu un attīstīšanu.

Tiesībsargs norādīja, ka pārskatāmā periodā būtu pilnībā izslēdzama jaunu klientu ievietošana valsts sociālās aprūpes centros, aicinot atbildīgās iestādes risināt Ziņojumā norādītās problēmas, novērst konstatētos pārkāpumus un īpaši veicināt pasākumus, kas vērsti uz personu ar garīga rakstura traucējumiem integrāciju sabiedrībā un tiesību uz patstāvīgu dzīvi nodrošināšanu. Turklāt tiesībsargs arī bija izteicis gatavību līdzdarboties minēto jautājumu risināšanā savas kompetences ietvaros.

Norādāms, ka 2013. gada 5. aprīlī tiesībsargs saņēma Labklājības ministrijas atbildes vēstuli Nr. 36-1-03/806 *“Par Latvijas Republikas tiesībsarga ziņojumu “Par valsts sociālās aprūpes centriem pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem” un “Par cilvēktiesību un labas pārvaldības principu ievērošanas nodrošināšanu” rekomendāciju ieviešanai plānotajām darbībām”*.

Savā atbildes vēstulē attiecībā uz tiesībsarga rekomendāciju, ka personu ievietošana valsts sociālās aprūpes centros būtu pēdējais līdzeklis, kuru varētu izmantot tikai situācijās, kad bijuši izmēģināti visi iespējamie sabiedrībā balstītie pakalpojumi, Labklājības ministrija akcentēja, ka sākotnēji būtu jārealizē jau iepriekš noteiktais politikas virziens - alternatīvo sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu attīstība.

Savukārt attiecībā uz tiesībsarga aicinājumu attīstīt alternatīvos sociālās aprūpes pakalpojumus Labklājības ministrija paskaidroja, ka virziens uz alternatīvās aprūpes pakalpojumu attīstību un pakalpojumu piešķiršanu, primāri izvērtējot iespējas tā

nodrošināšanai dzīvesvietā, tika noteikts jau 1996. gadā, kad tika uzsākta sociālās palīdzības un pakalpojumu sistēmas reforma. Līdz ar to arī Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, kurš stājās spēkā 2003. gada 1. janvārī, parādījās īpašs uzsvars uz institūcijām alternatīvajiem sociālās aprūpes pakalpojumiem personām ar garīga rakstura traucējumiem. Vienlaikus, Labklājības ministrijas vēstulē tika norādīts, ka kopumā valstī institucionālo pakalpojumu attiecība pret sabiedrībā balstītajiem pakalpojumiem ir vidēji 81% pret 19% (dati uz 2013. gadu). Labklājības ministrija akcentēja, ka šāds institucionālās aprūpes pārsvars ir nepieļaujams, ņemot vērā, ka jau kopš 1997. gada sociālo pakalpojumu attīstībā ir izvirzīts mērķis veicināt individuālām vajadzībām atbilstošu pakalpojumu pieejamību pēc iespējas tuvāk klienta dzīvesvietai, lai mainītu esošo pakalpojumu sniegšanas modeli.

Šāda modeļa ieviešanai Labklājības ministrija paredzēja attīstību trīs rīcības virzienos:

- DI, klientiem nodrošinot sabiedrībā balstītus pakalpojumus;
- sabiedrībā balstīti, pēctecīgi un klienta individuālajām vajadzībām atbilstoši sociālie pakalpojumi;
- efektīva sociālo pakalpojumu pārvaldība.

[4] Ņemot vērā Labklājības ministrijas 2013. gada 5. aprīļa vēstulē Nr. 36-1-03/806 *“Par Latvijas Republikas tiesībsarga ziņojumu “Par valsts sociālās aprūpes centriem pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem” un “Par cilvēktiesību un labas pārvaldības principu ievērošanas nodrošināšanu” rekomendāciju ieviešanai plānotajām darbībām”* sniegtos solījumus tuvākajā laikā ne tikai ieviest tiesībsarga sniegtās rekomendācijas un ievērojami uzlabot valsts sociālās aprūpes centros dzīvojošo personu sadzīves apstākļus un cilvēktiesību ievērošanu, Tiesībsarga biroja pārstāvji turpināja regulāri apmeklēt minētās institūcijas. Vizīšu laikā īpaša uzmanība tika veltīta šādiem jautājumiem:

- spīdzināšanas un citādas cietsirdīgas vai cieņu pazemojošas izturēšanās aizliegumam;
- klientu tiesību uz brīvību iespējamiem ierobežojumiem institūcijā;
- klientu tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību;
- vispārējiem sadzīves apstākļiem institūcijā;
- institūcijās sniegto sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu atbilstībai klientu vajadzībām.

Būtiski, ka par katru vizīti tika sagatavots tiesībsarga ziņojums, sniedzot ne tikai secinājumus par konstatētajiem apstākļiem, bet arī konkrētas rekomendācijas cilvēktiesību pārkāpumu novēršanai ilgtermiņā, kurš tika nosūtīts ne tikai konkrētās institūcijas vadībai, bet arī par sociālo nozari atbildīgai Labklājības ministrijai. Tādējādi tiesībsargs paļāvās, ka Labklājības ministrija operatīvi veiks visas nepieciešamās darbības, lai valsts sociālās aprūpes centros nepieļautu cilvēktiesību pārkāpumus ilgtermiņā.

Apmeklējot vairākas institūcijas, Tiesībsarga biroja pārstāvji bija konstatējuši virkni identisku vispārējiem cilvēktiesību standartiem neatbilstošu apstākļu, lielākā daļa no kuriem tika minēti arī tiesībsarga 2013. gada 15. februāra Ziņojumā *“Par Valsts sociālās aprūpes centriem pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem”*. Norādāms, ka arī 2018. gadā veikto vizīšu laikā tika secināts, ka sniedzot klientiem pakalpojumus, valsts sociālās aprūpes centri nespēj pilnā apmērā nodrošināt klientu cilvēktiesību ievērošanu vairākos aspektos:

- nepieciešamā atbalsta un cieņpilnas aprūpes sniegšanu klientiem;
- elementāru higiēnas un mazgāšanās līdzekļu pieejamību;

- atbilstošu nodarbību un brīvā laika organizēšanu (īpaši - klientiem ar funkcionālajiem traucējumiem un guļoziem klientiem);
- nodrošināšanu ar atbilstošajiem tehniskajiem palīgīdzekļiem un ortopēdiskajiem apaviem;
- klientu dokumentu pienācīgu aizpildīšanu (īpaši – individuālo sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plānu);
- klientu emocionālās labsajūtas nodrošināšanu institūcijā.

Rezultātā atbildīgai Labklājības ministrijai un visiem valsts sociālās aprūpes centriem 2018. gada 29. novembrī tika nosūtīta vēstule⁵, līdzīgi kā 2013. gada 15. februāra Ziņojumā, arī šoreiz sniedzot vairākas tiesībsarga rekomendācijas cilvēktiesību standartu nodrošināšanai institūcijās.

Neskatoties uz visām tiesībsarga iepriekš sniegtajām rekomendācijām, apmeklējot valsts sociālās aprūpes centrus 2019. un 2020. gadā atkārtoti tika konstatēta ne tikai nevēlēšanās ievērot cilvēktiesību standartus, bet arī nespēja nodrošināt cieņpilnu izturēšanos pret institūcijās dzīvojošām personām.

[5] Labklājības ministrijas 2013. gada 5. aprīļa vēstulē Nr. 36-1-03/806 “*Par Latvijas Republikas tiesībsarga ziņojumu “Par valsts sociālās aprūpes centriem pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem” un “Par cilvēktiesību un labas pārvaldības principu ievērošanas nodrošināšanu” rekomendāciju ieviešanai plānotajām darbībām*” tiesībsargs tika informēts, ka viena no plānotajām darbībām DI realizācijas gaitā būs ne tikai atbalsta palielināšanā pašvaldībām alternatīvo pakalpojumu ieviešanai, bet arī valsts finansēto vietu skaita samazināšana valsts sociālās aprūpes centros par apmēram 1000 vietām (līdz 2020. gadam). Tādējādi Labklājības ministrija paredzēja DI plānotā finansējuma ietvaros izbeigt 2 līdz 4 valsts sociālās aprūpes centru filiāļu darbību.

Norādāms, ka realizējot minēto plānu par atsevišķu valsts sociālās aprūpes centru filiāļu darbības izbeigšanu, Labklājības ministrijas rīcība bija guvusi skaļu rezonansi sabiedrībā.

Laika posmā no 2015. līdz 2020. gadam Labklājības ministrija pieņēma lēmumus par četrus valsts sociālās aprūpes centru filiāļu darbības izbeigšanu un klientu steidzamu pārvietošanu uz citām filiālēm.

Turklāt jautājums par Valsts sociālās aprūpes centra “Vidzeme” filiāles “Rauna” un Valsts sociālās aprūpes centra “Zemgale” filiāles “Kauguri” darbības izbeigšanu un klientu steidzamu pārvietošanu tika apspriests ne tikai informatīvajā telpā,⁶ bet arī izvērtēts Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas sēdēs (2015. gada 10. februārī un 2015. gada 4. martā⁷) un arī Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdē (2015. gada 18. martā).

Komisijas dalībnieki Labklājības ministrijai norādīja uz cilvēktiesību aspektu, jo vecāka gadu gājuma klientu pārvietošana uz citu vietu ir emocionāli traumējoša un klientiem valsts sociālās aprūpes centros ir svarīgi atrasties pēc iespējas tuvāk

⁵ Tiesībsarga 2018. gada 29. novembra vēstule Nr. 1-5/147 “*Par vizītēm uz ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām*”

⁶ Tiesībsarga 2015. gada 4. februāra vēstule Nr. 6-1/169 “*Par informācijas pieprasījumu*”

⁷ Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/8630547F5FDA7998C2257DF7003FD3C6?OpenDocument&srcv=dt>

dzīvesvietai un radniekiem. Tādējādi Labklājības ministrijai tika pārvesta “[..] *tuvredzība un neizdarība jautājumu sakārtošanā*”.⁸

Norādāms, ka neskatoties uz minēto Saeimas aizrādījumu, Labklājības ministrija nebija atzinusi pieļautos cilvēktiesību pārkāpumus un arī lēmumi par Valsts sociālās aprūpes centra “Rīga” filiāles “Baldone” un Valsts sociālās aprūpes centra „Latgale” filiāles „Lubāna” darbības izbeigšanu tika pieņemti sasteigti un organizatoriski nepārdomāti⁹.

Kā satraucošs fakts ir jāmin Madonas¹⁰ un Lubānas¹¹ novada pašvaldības minētais, ka par Labklājības ministrijas un VSAC “Latgale” plānoto filiāles “Lubāna” darbības pārtraukšanu un klientu steidzamu pārvietošanu pašvaldības uzzināja pēdējā brīdī. Turklāt Madonas novada pašvaldība informāciju par filiāles “Lubāna” likvidāciju saņēma no plašsaziņas līdzekļiem. Tātad, pieņemot lēmumu par Valsts sociālās aprūpes centra „Latgale” filiāles „Lubāna” darbības izbeigšanu, Labklājības ministrija nebija uzskatījusi par nepieciešamu to saskaņot ar vietējām pašvaldībām, kuru pienākums ir nodrošināt klientiem sabiedrībā balstītus sociālos pakalpojumus dzīvesvietā.

Ņemot vērā, ka tiesībsargs jau iepriekš bija norādījis Labklājības ministrijai uz nepārdomātu un sasteigtu lēmumu pieņemšanu attiecībā uz valsts sociālās aprūpes centru filiāļu darbības izbeigšanu un klientu pārvietošanu uz citām institūcijām, kas bijusi organizēta, ignorējot klientu tiesības un vislabākās intereses, šāda Labklājības ministrijas rīcība nekādā veidā nevar tikt vērtēta kā veiksmīga starpinstitucionāla sadarbība¹² klientu interešu labā.

Lai arī DI process paredz institūciju slēgšanu, šis process netika saskaņots ar vietējām pašvaldībām un notika laikā, kad vēl nebija pieejams faktiski neviens sabiedrībā balstīts sociālais pakalpojums, kas būtu piemērots valsts sociālās aprūpes centru klientiem. Ņemot vērā straujo Labklājības ministrijas rīcību, slēdzot četras valsts sociālās aprūpes centru filiāles, nebija iespējams nodrošināt cilvēku sagatavošanu dzīvei sabiedrībā un lielākā daļa no viņiem tika pārvietoti no valsts sociālās aprūpes centriem ar salīdzinoši mazu klientu skaitu, uz valsts sociālās aprūpes centriem, kuros ir 200 un vairāk klientu. Tādējādi Labklājības ministrijas nepārdomātas rīcības rezultātā, valsts sociālās aprūpes centru klientu dzīves kvalitāte bija pazeminājusies un arī veicināja esošā veselības stāvokļa paasinājumus.

Līdz ar to pastāv pamatotas bažas, ka institūcijās dzīvojošās personas ar garīga rakstura traucējumiem tiek pārvietotas uz citu institūciju, nevis uzsāk patstāvīgu dzīvi un saņem sabiedrībā balstītus pakalpojumus, kas ir pretrunā ne tikai DI pamatmērķim, bet arī starptautisko organizāciju sniegtajām rekomendācijām.

8

Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/88A95D6E831CEDF4C2257DE2003FB267?OpenDocument&sr cv=dt>

⁹Piemēram, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/socialas-aprupes-centru-lubana-slegs-divu-menesu-laika.a335143/>;

<http://veselam.la.lv/spriedis-par-ieceri-slegt-socialas-aprupes-centra-latgale-filiali-lubana;>

<https://nra.lv/latvija/293766-pansionatus-turpina-slegt.htm>;

<https://nra.lv/latvija/294404-atsakas-pamest-lubanas-aprupes-centru-kuru-planots-lidz-gada-beigam-slegt.htm>

¹⁰ Madonas novada pašvaldības 2019. gada 25. novembra vēstule Nr. OSU1-06/19/205 “*Par informācijas sniegšanu sakarā ar VSAC “Latgale” filiāles “Lubāna” likvidāciju*”

¹¹ Lubānas novada pašvaldības 2019. gada 11. novembra vēstule Nr. LUB/2.08/19/1039 “*Par VSAC “Latgale” filiāles “Lubāna” likvidāciju*”

¹² Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 4. panta trešā daļa paredz, ka sniedzot sociālos pakalpojumus, institūcijas nodrošina starpprofesionālu un starpinstitucionālu sadarbību.

Vienlaikus ir vērojama tendence, ka personas ar smagu un ļoti smagu fizisko vai garīgo spēju ierobežojumu joprojām tiek ievietotas institūcijās, ko pierāda arī Labklājības ministrijas sniegtie dati par esošo rindu uz institucionālajam pakalpojumiem.

Pretstatā DI pamatmērķim, Latvijas pašvaldībās piedāvāto pakalpojumu klāsts personām ar garīga rakstura traucējumiem nav pietiekošs (vērojams dienas centru, grupu dzīvokļu, specializēto darbnīcu trūkums) un bieži arī personu individuālajām vajadzībām neatbilstošs. Personām ar ļoti smagiem attīstības traucējumiem vienīgais valsts piedāvātais pakalpojums ir institucionālā aprūpe, savukārt pašvaldībās vairumā gadījumu sabiedrībā balstīti pakalpojumi nav pieejami vispār un arī netiek plānoti tuvākajā nākotnē. Tāpat konstatējams, ka joprojām valsts līmenī netiek nodrošināts tāds pakalpojums kā atbalsta persona, kas tomēr daudzām personām ar garīga rakstura traucējumiem būtu būtisks priekšnoteikums pilnvērtīgai dzīvei sabiedrībā.

Pašvaldības ir norādījušas tiesībsargam arī uz to, ka reģionos sabiedrībā balstītu pakalpojumu saņemšanu apgrūtinā speciālistu trūkums, turklāt DI projekta ietvaros piešķirtie finanšu līdzekļi būs nepietiekami, lai attīstītu iecerētos pakalpojumus, jo projekta virzība ir iekavējusies un sākotnēji plānotās izmaksas ir pieaugušas.

Šeit arī jāpiemin Valsts kontroles revīzijas ziņojumā "*Deinstitutionalizācija – iespēju tilts cilvēkiem ar invaliditāti dzīvei sabiedrībā*" (publiskots - 2018. gada 11. aprīlī)¹³ minētā informācija, ka iepriekšējā ES struktūrfondu plānošanas periodā no 2007. līdz 2013. gadam sabiedrībā balstīto sociālo pakalpojumu attīstībai kopā bija izlietoti 12,68 milj. euro. Savukārt salīdzinot ar iepriekšējo periodu, ilgstošai institucionālai aprūpei alternatīvu sociālo pakalpojumu attīstībai tika paredzēts gandrīz astoņas reizes lielāks finansējums, t.i., 98,127 milj. euro.

Pašvaldības arī pauž satraukumu, ka viņu rīcībā nav skaidras informācijas, kāds valsts atbalsts tiks paredzēts pēc DI projekta beigām 2023. gadā. Turklāt sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumi bija uzsākti novēloti, kad projekts daļēji jau tika realizēts, kā arī sabiedrības informēšanas un izglītošanas kampaņas neesamība projekta sākumposmā būtiski apgrūtinājusi DI uzsākšanu un arī apgrūtinājusi uzrunāt mērķauditoriju iesaistei projektā. Rezultātā, pašvaldībās speciālistu un arī institūcijās strādājošo personu vidū joprojām dominē viedoklis, ka personām ar garīga rakstura traucējumiem atrašanās institūcijā ir vēlamāka, nekā dzīve sabiedrībā.

[6] Pamatojoties uz iepriekš minēto, secināms, ka neskatoties uz Labklājības ministrijas ieceri kopš 2014. gada, sadarbībā ar Latvijas plānošanas reģioniem un pašvaldībām īstenot ES struktūrfondu līdzfinansētu projektu ar mērķi ieviest DI, jeb attīstīt sabiedrībā balstītus sociālos pakalpojumus pašvaldībās, valstī trūkst ne tikai kopējās vīzijas un stratēģijas par to, kas notiks ar personām ar garīga rakstura traucējumiem pēc 2023. gada 31. decembra (pēc DI projektu noslēguma), bet arī par to, ka tieši šo personu interesēm jābūt prioritārām.

Akcentējams, ka kopš tiesībsarga 2013. gada 15. februāra Ziņojuma "*Par Valsts sociālās aprūpes centriem pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem*" publiskošanas, tiesībsargs tā arī nav saskatījis atbildīgo valsts pārvaldes iestāžu konceptuālu rīcību, lai savlaicīgi un kvalitatīvi nodrošinātu DI projektu realizācijas posmus.

¹³ Pieejams: <http://www.lrvk.gov.lv/revizija/deinstitutionalizacija-iespeju-tilts-cilvekiem-ar-invaliditati-dzivei-sabiedriba/>

Norādāms, ka arī 2020. gadā Tiesībsarga biroja pārstāvju vizīšu laikā valsts sociālās aprūpes centros joprojām tiek konstatēti tie paši cilvēktiesību pārkāpumi, uz kuriem tiesībsargs ir norādījis Labklājības ministrijai vairāku gadu garumā. Tādējādi veiktā institūciju infrastruktūras sakārtošana nav uzlabojusi institūciju klientiem sniegto sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju, kā arī nav nodrošinājusi cieņpilnu attieksmi pret tām personām, kurām pirms 10 gadiem, ratificējot ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, Latvijas Republika solīja vienlīdzīgu tiesību un brīvību nodrošināšanu, īpašu atbalstu un iespēju dzīvot sabiedrībā.

Nemot vērā minēto, sniedzu šādus priekšlikumus:

1. Nodrošināt visā valsts teritorijā plašu sabiedrībā balstīto pakalpojumu klāstu, tai skaitā atbalsta personas pakalpojumu, paredzot tam arī valsts budžeta finansējumu;
2. Līdz 2024. gada 1. janvārim pilnībā pārtraukt jaunu klientu ievietošanu valsts sociālās aprūpes centros, ikvienai personai ar invaliditāti nodrošinot atbilstošu sociālo pakalpojumu piešķiršanu sabiedrībā.

Ar cieņu
tiesībsargs

Juris Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu